

АКТУАЛІЗАЦІЯ СТИЛІСТИЧНО МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ

У статті проаналізовано процеси актуалізації стилістично маркованої лексики, перерозподіл її функціональних і стилістичних особливостей. Окремо розглянуто актуалізовану лексику західноукраїнського походження. Актуалізована стилістично маркована лексика представлена як одиницями, що не мають оцінної характеристики в значенні, так і лексемами з конотативним компонентом. Найбільше одиниць, що не мають додаткового стилістичного навантаження, зафіксовано серед галичанізмів. В аналізованих текстах лексика з конотативним компонентом у значенні найчастіше використовується для створення іронічного ефекту. У вираженню актуалізованої лексики сприяють окремі стилістичні прийоми. Унаслідок активізації відбувається нейтралізація маркованих лексем, що вже частково відображено в сучасних словниках української мови. Додатковим засобом актуалізації, крім частотності вживання конкретного слова, виступає також активність функціонування кількох спільнокореневих слів. Матеріалом для дослідження були прозові твори Юрія Андруховича, Юрія Винничука та Юрія Іздрика.

Ключові слова: актуалізація; стилістично маркована лексика; розмовно-просторічна лексика; галичанізм; лексика західноукраїнського походження; мовна політика.

Актуалізація функціонально зумовленої лексики передусім спричинена розширенням сфери вживання української мови порівняно з періодом 30–80-х рр. ХХ ст., активізацією усних форм побутування мови, перерозподілом сфер використання лексики (від нейтральної до просторічної, зниженої і навпаки – від вузькоспеціальної до загальноживаної), а також впровадженням питомо української лексики на заміну відповідної російської. Демократизація та лібералізація суспільства, переосмислення мовної політики 30–80-х років ХХ ст. зумовлює переміщення стилістично нижчих шарів у ті комунікативні сфери, що передбачали використання мовних засобів нейтральної тональності. Це стосується не лише художнього стилю, а й також публіцистичного і навіть офіційно-ділового.

Питання актуалізації порушувалися О. Стишовим, Л. Мацько, О. Тодор, О. Муромцевою, Л. Ткач, Л. Струганець, Д. Мазурик, М. Бондар, М. Дудиком, О. Кабиш та ін. Але наразі ще не було створено окремого дослідження актуалізації соціально маркованої лексики на матеріалі сучасних постмодерних текстів.

Метою нашого дослідження було простежити процес актуалізації стилістично маркованої лексики, перерозподіл функціонально-стилістичних характеристик розмовно-просторічної лексики порівняно із нормами 30–80-х рр. ХХ ст. Матеріалом аналізу були прозові твори Юрія Андруховича, Юрія Іздрика та Юрія Винничука.

На матеріалі сучасних творів засвідчуємо високу частотність уживання розмовно-просторічної лексики. Переважна більшість стилістично маркованих лексем актуалізуються як такі, що необхідні для нових потреб суспільства. На тлі скасування заборон і обмежень у політичному і соціальному житті відбувається активізація певних мовленнєвих жанрів, що передбачають спонтанність мовлення і відносно вільну мов-

леннєву поведінку, як, наприклад, жанри радіо- й телеінтерв'ю, різноманітні ток-шоу, телевізійні ігри з великою кількістю учасників. У сучасних постмодерних текстах основна увага також зосереджується на живому мовленні. Соціально маркована лексика використовується переважно як засіб створення додаткової експресії, урізноманітнення викладу.

Актуалізована стилістично маркована лексика представлена як одиницями, що не мають оцінної характеристики в значенні, так і лексемами з конотативним компонентом. Лексичні одиниці, позначені характеристикою оцінності, активно функціонують як у мові персонажів, так і в авторській мові для підкреслення додаткового стилістичного навантаження. До лексичних одиниць із позитивним значенням зараховуємо лексеми з високим стилістичним забарвленням – урочисті, високі, риторичні, напр.: *трудоар, стяг (Вона бачить безмежні ниви хлібів, на яких працюють наші трудоарі... (МЛ, с. 285). Половці мали, як і козаки, малиновий стяг, білі хоругви (МЛ, с. 77))*, лексичні одиниці з емоційною оцінкою схвалення: *всенький, любенько, любесенько (Ті, в кого совість чиста, як бачите, поводяться спокійно, й любесенько собі бавляться (ПЛ, с. 160))*.

Кількість лексем з негативною оцінкою значно перевищує кількість одиниць, що мають позитивне значення. На думку О. Тараненка, «Стилістика пародіювання, іронічного висміювання (із залученням стилістично знижених мовних одиниць) того, про що досі прийнято було говорити якщо не в шанобливому, то принаймні в стилістично нейтральному тоні, є однією з характерних ознак мовного портрету сучасності» [6, с. 37]. Напр.: *– Вітаю з прибуттям, – сказала жовта постать чоловічим голосом, за яким раптово прорізався мажор і комсюк, громадянськи активний і вічно моложавий, з волоссям на проділ і збитою набакир краваткою (12 обр., с. 232).*

Лексика з конотативним компонентом у значенні найчастіше використовується для створення іронічного ефекту. Іронія є однією з характерних особливостей текстів постмодерного напрямку. Так, одним із засобів досягнення іронічного ефекту є оксюморон, що передбачає поєднання в тому самому контексті одиниць із високою оцінкою разом зі словами зниженого характеру, зіткнення високої і низької конотацій в одному контексті. Так, слова, що марковані в СУМі як *поетичне, народнопоетичне, урочисте, книжне* поєднано з вульгарними, фамільярними лексичними одиницями. Напр.: *О, це прекрасне зборище справжніх нероб і бевзів, з яких майже ніхто ні до чого в житті не ставиться поважно* (Перверзія, с. 234). *Ну от, я бавився, і тут мені крапнула в голову осіянна мисль* (МЛ, с. 295). *...розкарячувалися на тлі все тих же плям і патьоків молоді мускулясті недерасти й моделки із куревським майбуттям* (Воц., с. 134). *Мусите негайно сісти за написання історії нашої сміятярки. Я навіть беруся вас субсидувати. Я, знаєте, відомий у смітникових колах меценат* (МЛ, с. 44).

В окремих випадках розмовно-просторічні слова заступають певний компонент сталого виразу. Наприклад, завдяки заміні нейтрального слова *лице* на стилістично марковане *мармиза* фразеологізм набуває іронічного забарвлення: *– Класна теличка, – сказав якомога серйозніше. – Перестань. Ти нічого не розумієш. Вона донька ректора. – А-а... – От тобі й а-а. Там такі бабулі, що хо-хо. А з мармизи нам воду не пити* (ВІОС, с. 169).

Стилістичні прийоми, використані в текстах, сприяють увиразненню актуалізованої лексики. Так, тавтологія забезпечує поєднання в одному синонімічному ряду (або навіть в одному складному слові) слів з однаковим стилістичним навантаженням, що, у свою чергу, сприяє уточненню змісту актуалізованого слова. Напр.: *Це викликало спокусу здобути врешті реноме комизи й вереди, зробитися грозою всіх адміністрацій...* (Воц., с. 140). *Маргіт – персонаж Гомерового сатиричного епосу, впевнений у своїй розумовій вищості дурень і бевзь* (Воц., с. 58). *Насправді ж Егон Альт виявився цілком притомним, прагматичним і не без іронічної дистанції чолові'ягою* (Таємн., с. 7). *У його складі переважали аж ніяк не протонародні, автентично-автохтонні самородки, ні, то була зазвичай всіяка містечкова публіка...* (12 обр., с. 77).

Увиразненню значення актуалізованого слова сприяє перифраза, що передбачає поєднання в одному контексті синонімів з опозитивним стилістичним навантаженням. Це забезпечує протиставлення слова з чітко окресленою негативною конотацією до нейтрального слова: *Отак і диктаторські парсуни мусять висіти на кожному кроці – усмінене батьківське обличчя з ледь помітною посмішкою...* (МЛ, с. 292).

Важливе значення має ампліфікація, яка зосереджує увагу читача вже не на позначуваному об'єкті, а на його характеристиках. Прийом ампліфікації особливо характерний для творчості Ю. Андруховича. Напр.: *...вона ще трохи потріпається й затихне, а я: все п'ятьма дно нуль гаплик нічичирк* (Перверзія, с. 36). *...у спину йому летів ніж, і куля, пуцена з пістоleta, і капсула з ціяністим калієм, і голка з кураре,*

і двоє гевалів, зодягнутих у шати венеційських найманих убивць, підкралися ззаду, щоби його задушити голими руками або шовковим шнурком, або шкіряною шлейкою, або перерізати горло щербатою бритвою... (Перверзія, с. 176).

Додатковим засобом актуалізації й привернення уваги читача є гра слів – вживання паронімічних означень-епітетів при однорідних підметах: *Смажені афрولاкси в помідоровій підливі з грибами, вуджені скраклі, нуджені прецлі і збуджені струді...* (МЛ, с. 66).

У складі окремих лексем відбулася заміна конотацій – з позитивної на негативну, що є наслідком ідеологічних заборон на попередньому історичному етапі. Переорієнтація оцінного компонента таких лексичних одиниць також забезпечує іронічний ефект в аналізованих творах. Напр.: *Я сприймав це несерйозно: жити в Америці мене б змусило хіба повернення совєтської влади в Україні* (ВІОС, с. 16). *А от послушайте, як проникливо вона передала душевний стан людини, яка опинилася під совєтською окупацією* (МЛ, с. 73).

В аналізованих творах фіксуємо велику кількість одиниць, що нині виконують лише номінативну функцію і не містять конотованих компонентів. Проте в СУМі вони були відзначені певними стилістичними обмеженнями. Невідповідність ремаркування *розмовне*, зафіксованого в СУМі, та функціонування лексики у нейтральних контекстах можна пояснити як наслідками мовної політики 30–80-х рр. ХХ ст., так і перерозподілом складу носіїв розмовної та кодифікованої літературної мови у зв'язку із соціально-політичними процесами в країні.

Найбільшу кількість одиниць, що не мають додаткового стилістичного навантаження, становлять галичанізми. Це зумовлено тим, що в межах західноукраїнського мовно-літературного варіанта кінця ХІХ – початку ХХ ст. започатковувалося становлення офіційно-ділового, наукового й публіцистичного стилів української літературної мови нового періоду. Напр.: *Тебе забирали до війська через кілька місяців після закінчення студій, тобто восени 1982 року...* (Таємн., с. 143). *Карл-Йозеф усе це знав, хоч ніколи не студіював патологічної анатомії* (12 обр., с. 245). *Я студіювала багато літератури* (ВІОС, с. 225).

Критерієм визначення галичанізмів була фіксація таких слів у словниках І. Огієнка «Український стилістичний словник» [4], Л. Ткач «Українська літературна мова на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.» [7], а також Н. Хобзей, О. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш «Лексикон львівський...» [8]. Загалом такі одиниці відзначено в СУМ ремаркуванням *розмовне* або *книжне*. Окремі лексеми мають додаткове ремаркування *рідко* або *застаріле*.

Галичанізми переважно мають синоніми, що були поширені в східноукраїнському мовно-літературному варіанті, наприклад, *студії* – *дослідження*, *баняк* – *каструля* тощо. За мовної політики 30–80-х рр. наявність синонімів давала змогу усунути галичанізми на периферію лексичної системи. Актуалізація повертає галичанізми до активного словника, які часто заступають синоніми східноукраїнського мовно-літературного варіанта.

У реєстрах словників І. Огієнка та Л. Ткач наявні такі одиниці: *мужчина* (чоловік), *квит* (документ), *коц* (плед, ковдра, покривало), *стрій* (одяг, вбрання), *зимний* (холодний), *знаменитий* (чудовий), *квасний* (кислий; кислотний), *закаляти* (бруднити), *милитися* (помилатися), *тямити* (розуміти), *задля* (через певну причину; завдяки).

Слова *штукар*, *штукарство* відсутні в реєстрах аналізованих словників, проте і в словнику І. Огієнка, і в словнику Л. Ткач зафіксовано спільнокореневе *штука* у значенні *мистецтво*. І. Огієнко, характеризуючи цю лексему, зауважує, що для «Великої України слово *штука* вульгарне» [4, с. 469]. Натомість Л. Ткач не вказує на певне стилістичне навантаження; крім значення *мистецтво*, слово *штука* має ще й такі: «2. Хист. 3. Спосіб, лад. 4. Мистецький твір, п'єса» [7, с. 404].

Галичанізми *адепт*, *гостина*, *доцівка*, *кавалок*, *оглядини*, *поліційнт*, *речник*, *сервілізм*, *студії*, *шмата*; *годен*, *збитошний*, *помічний*, *роз'юшений*; *засягнути*, *вступатися* (відступатися), *обсервувати*, *розважувати* (обміркувати); *видко*, *все* (постійно), *душком*, які виділяємо за словником Л. Ткач, також вживано в нейтральних контекстах. Напр.: *Ми навіть вирішили, що найкраще саме в такі вечори скликати друзяк і влаштовувати гостини* (Тасмн., с. 370). *Щоразу, обсервуючи нову його пасю, здавалося, що нічого страшнішого вже не існує* (ВІОС, с. 91).

Актуалізацію слова *речник* підтверджує також його активне функціонування у мові ЗМІ у сполученні *речник Президента*, що вживається на заміну запозиченню *прес-секретар*.

Слово *баняк* (каструля) як одиницю західноукраїнського мовно-літературного варіанта виділяємо за «Коротким словником львівської гвари» (упорядник Л. Козак) [2]. *Усі баняки, чистенько вишурвані, висіли почеплені за вуха над плитою* (ВІОС, с. 240).

Лексему *обладунок* (спорядження), яку створено саме на національному ґрунті, свого часу було активно вживано Іваном Франком для опису туристичних походів. М. Мартинюк стверджує, що такі слова, як *руханка*, *порух*, *змаг*, *змагання*, *прогулька*, *прогулькарство*, *обладунок*, *мандрівничий виряд*, *таборовий виряд*, *таборування* та ін. започаткували розвиток української спортивної термінології [3, с. 79].

Часом незнання потенційними читачами певних галичанізмів спричиняє навіть появу авторських коментарів, як, наприклад, *Не проси всього і не проси нічого. Крім вищевказаного. Пам'ятай, що війна триває все.* (Галицизм. Означає – «завжди», «постійно») (Воц., с. 66). Лексему *все* також позначено в СУМ ремаркою *розмовне*: **все** – розм. 1. Постійно, завжди (СУМ, I, с. 762).

Кількість галичанізмів, що мають у контекстах характерне розмовне забарвлення, порівняно обмежена. Це такі слова, як *бідака* (бідолаха), *бідацтво* (убогість), *збитошниця* (пустунка), а також спільнокореневе *збитошний*. Напр.: *Щиро кажучи, навіть шкода його було трохи – так тяжко наробився, бідака, і пиши з того вишов* (Моск., с. 76). *...ти ж бо красунчик, певно, студентик, не маєш місця, бідацтво, стойш у проході* (Рекр., с. 4). *Мені хотілося впасти Лесі на груди і розплакатися, як малому збитошному*

хлопчакові, який вирішив нарешті розкаятися у всіх своїх витівках (ВІОС, с. 184).

Серед проаналізованих стилістично маркованих лексичних одиниць наявні такі, які за мовної політики 30–80-х рр. ХХ ст. усували директивно. До таких лексем подавали, зокрема, коментарі: *всенький* – штучний архаїзм, *далебі* – народне, розмовне; *завше* – розмовне, штамп, який втратив стилістичну виразність, *зазнайомитися*, *итиб* – розмовне, *зужитий* – піна своєрідного перекладацького суржику, *закомизитися* – діалектизм, *краля* – полонізм, *походеньки* – архаїзм і діалектизм, *сливе* – архаїзм; застаріле, регіональне, *сьогодення* – штучне або застаріле, *чудуватися* – діалектизм [1, с. 363–399].

Критикувалося використання слів *зазнайомитися*, *запізнати* не лише стосовно публіцистичного, а й художнього стилю. «Натрапляючи на такі слова в мові сучасної художньої літератури, ми звертаємо увагу на їх рідковживаність, на те, що вони вносять у текст відтінок книжного стилю і в деяких випадках служать засобом стилістичного урізноманітнення мови персонажів» [5, с. 104]. У сучасних текстах ці слова не мають додаткового стилістичного навантаження: *Коли він хоче зазнайомитися з дівчиною, то може почати з будь-якої теми, а все одно вийде на ту, що його цікавить...* (ВІОС, с. 69). *Маю честь запізнати вас із вашим новим підданим добродієм Бумблякевичем, котрий за фахом є істориком* (МЛІ, с. 60).

За мовної політики 30–80-х рр. ХХ ст. велика кількість українських лексем зазнавала заміни на слово, близьке за фонетичним чи графічним оформленням з російським, або ж витіснялась на периферію без замітника. Замінники пропонували до таких слів: *годен*, *годний* – могти, бути здатним, сміти, *далебі* – чесне слово, слово честі, справді, єй-єй, *зужити* – використати, *очевидячки* – очевидно, *сливе* – майже, *сьогодення* – сучасність, *тямити* – розуміти, *чудуватися* – дивуватися [1, с. 288, 296, 321, 363–399].

Без пропозицій щодо заміників усували такі лексичні одиниці: *багацько*, *бігме*, *білявка*, *достеменно*, *завше*, *зазнайомити*, *залюбитися*, *краля*, *незгірше*, *причандаля*, *скорше*, *хідник*, *частунок*. Відсутність слів-замінників О. М. Демська-Кульчицька визначає як «ще один зі шляхів нівеляції лексичного складу мови – не через уведення в лексичну систему української мови одиниць, притаманних іншій мові, а їх знищенням» [1, с. 355]. Таким чином, свідомо збіднювалась синоніміка української мови, що, у свою чергу, негативно впливало на функціональний статус мови.

Унаслідок активізації відбувається нейтралізація маркованих лексем, що вже частково відображено в сучасних словниках української мови. На основі ВТССУМ засвідчуємо нейтралізацію стилістичного маркування для деяких лексем, що було обмежено ремаркою *розмовне*: *збракнути*, *завирашки*, *машинерія*, *надаремно*, *намарне*, *нараяти*, *насамкінець*, *неквалом*, *перебиратися*, *перебирання*, *попервах*, *приміром*, а також для прислівника *зосібна*, що в СУМ зафіксовано з подвійним ремаркуванням – *розмовне*, *рідко*. Слово *тріпати*, крім нейтралізації маркування має також уточнене значення: «1. Часто робити рвучкі, неширокі помаху чим-небудь; дрібно махати, трясти»

(ВТССУМ, с. 1478), яке найточніше відповідає значенню, що фіксують аналізовані сучасні твори.

Для кількох лексем простежуємо переорієнтацію критеріїв ремаркування: обмеження за стилістичним критерієм було витіснено новим – за територіальним критерієм (можливо, як наслідок відкритого й активного обговорення проблеми західноукраїнського мовно-літературного варіанта кінця ХІХ – початку ХХ ст.); ремаркування *західне* мають лексеми *кріівка*, *оборудка*, *рура* (у значенні *труба*).

Для слова *слухавка*, що зафіксовано в СУМ з ремаркою *розм.* – «частина телефонного апарата, признач. безпосередньо для слухання і говоріння; телефонна трубка» (СУМ, ІХ, с. 382), у ВТССУМ значення слова конкретизується – «частина телефонного апарата, признач. безпосередньо для слухання», а також зафіксовано додаткове з ремаркою *зах.* «телефонна трубка» (ВТССУМ, с. 1346).

Додатковим засобом актуалізації, крім частотності вживання конкретного слова, виступає також активність функціонування кількох спільнокореневих слів. Це твердження однаково стосується як загальноукраїнської лексики (*автохтон*, *автохтонний*; *базгранина*, *базграти*, *набазграний*; *вгощення*, *вгощати*, *вгощатися*; *дженджик*, *дженджикуватий*; *дитиніти*, *здитинілий*; *залюбитися*, *залюблений*; *зауважувати*, *зауважений*; *знаменитий*, *знаменито*; *зодягати*, *зодягатися*, *зодягнутий*; *комиза*, *комизитися*; *кптити*, *кптини*; *кряля*, *крялиний*; *милитися*, *змилитися*, *змилити*, *намарний*, *намарно*; *нишпорка*, *нишпорити*; *потойбіч*, *потойбіччя*; *потопельник*, *потопельниця*; *поштивість*, *поштивий*, *поштиво*; *розбиратися*, *розібраний*; *тлустий*, *тлусто*; *тютпати*, *потютпати*; *хвацькість*, *хвацький*, *хвацько*; *цибатий*, *цибато*; *икло*, *икляний*, *иклянка*, *икельце*, *икелко*, *заиклений*; *штукар*, *штукарство*), так і галичанізмів (*бідака*, *бідацтво*, *збитошниця*, *збитошний*, *мужчина*, *мужеський*, *студії*, *студіювати*, *простудіювати*, *простудійований*, *снити*, *снива*, *встидатися*, *безстидно*, *кптити*, *кптини*, *обсервувати*, *обсерватор*, *змилити*, *змилитися*, *милитися*, *зимний*, *зимно*, *зимнота*, *зимніти*, *позимніти*; *знаменитий*, *знаменито*).

Щодо окремих слів з того самого словотвірного гнізда помічаємо, що їх не включено до реєстру СУМ. Так, лексеми *вишкір*, *вишкірено* у СУМ не зафіксовано, дієслово *вишкірити* подано з ремаркою *розм.* «Розсуваючи губи, розтуляючи рот, пашу, відкривати, показувати (зуби)» (СУМ, І, с. 542). *Помацав рукою власне обличчя – нічого подібного, жодного вишкіру, ніяких підморгувань* (Моск., с. 134). ... Респондент набував певних типових для себе ознак (блукання *вишкіру*, протирання окулярів, інше) (Перверзія, с. 100). Удовільнивши *грайливих японок*, Респондент *вишкірено* попрощався з ними і, знову споважнівши, пішов... всередину церкви Сан Дзані-польо (Перверзія, с. 102).

З-поміж лексем *зимний*, *зимно*, *зимнота*, *зимніти*, *позимніти* в СУМі зафіксовано лише *зимний* та *зимно*. **Зимний** – *розм.* 1. Який має низьку або відносно низьку температуру; холодний. 2. Який не випромінює тепло або дає дуже мало тепла. 3. Неутеплений, без опалення. 4. перен. Спокійний, стриманий у вияві почуттів. 5. перен. Позбавлений душевної теплоти,

пристрасті. (СУМ, ІІІ, с. 567). *Він отямився на зимному цементі підлоги* (Перверзія, с. 251); **зимно** – *розм.* 1. Присл. до зимний 1, 2, 4, 5. 2. у знач. присудк. сл. Про наявність холоду, низької температури повітря. 3. у знач. присудк. сл., кому, рідко в що. Про відчуття холоду ким-небудь (СУМ, ІІІ, с. 567). *Я думаю, їм, дівчатам, і справді було трохи зимно в ножки, тому їм пісня страшенно подобалася* (Таємн., с. 123). – *Перестань, Казаново, – зимно мовить Ада* (Перверзія, с. 61). *Але Карл-Йозеф усе одно вже зараз бачив, чим воно закінчиться: біде світіння аргонних ламп, зимно-металева побрязкування гострих предметів (холод є стерильність, а стерильність є холод!)* (12 обр., с. 246); **зимнота**: *Спочатку тіло охоплює зимнота, і хочеться щодуху чимось накритися або забитися в якусь шпаринку й зіртіти себе подихом...* (МЛІ, с. 304); **зимніти, позимніти**: *Час від часу мене навідував якийсь особливий стан – щось душило в грудях, бракло повітря і різко зимніло тіло* (МЛІ, с. 327). *До всього ще й позимніло, пообідне сонце втекло кудись у неаполітанському напрямі, небо затягло щільною сірятиною* (Перверзія, с. 70).

Активним функціонуванням позначено лексеми *зеленярка* і *грибарка*. Попри однакове суфіксальне творення, слово *грибарка* відсутнє в реєстрах СУМ і ВТССУМ. *А всі ж троє сидять тут не за крадіжку гаманця в базарній зеленярки, а за напад на банк* (МЛІ, с. 283). ...*ти кинувся запевняти безталанну грибарку, що, мовляв, у межах міста ні в якому разі не вільно збирати ані грибів, ані лікарських рослин...* (Воц., С. 85).

Аналогічну ситуацію спостерігаємо зі словами *білявка*, *чорнявка* й *рудавка*, що мають однакове суфіксальне творення. Лексема *рудавка*, а також *рудань* відсутні в реєстрі СУМ. Тут зафіксовано лише прикметник *рудавий*, який має ремарку *розмовне* та трактований через ототожнювальну формулу «те саме, що рудуватий» (СУМ, VІІІ, с. 895). ...*я вже сам достобіса не пам'ятав, чи моя сестра білявка, чорнявка чи рудавка* (ВІОС, с. 158). *Одна була дуже симпатичною худенькою рудавкою, друга – безнадійною товстулею* (ВІОС, с. 78). *Якийсь огрядний рудань із психоаналітичними бакенбардами...* (Воц., с. 123).

Через ототожнювальну формулу «те саме, що», яка вказувала на пріоритетність уживання конкретного слова, подано також іменник *шиба*, *розм.* – «те саме, що шибка» (СУМ, ХІ, с. 449). Попри таку фіксацію у словнику лексема *шиба* має високу частотність уживання в усіх аналізованих текстах. Натомість на слово *шибка* натрапляємо лише один раз. *Весь будинок ішов ходором, дзвеніли шиби, склянки, келихи...* (ВІОС, с. 145). *Він задав: у Карпа Любанського на балконі була зашклена лоджія, ідол же дивився просто крізь шибу балконних дверей* (Воц., с. 100). *Тож коли звідкілясь із-понад хребта до них на саме дно провалля злетіла біда, обліплена білим креатура з опущеними засніженими вусами і скорботно притупилася знадвору до шибки, вони нічого й не зауважили* (12 обр., с. 198).

Високою частотністю вживання відзначено лексему *слухавка* у значенні «телефонна трубка». Це слово зафіксовано у СУМі з ремаркою *розм.*, проте в ана-

лізованих текстах не має додаткового стилістичного навантаження: *Але, вже знявши слухавку, ти дотумкав, що телефон існує лише для внутрішнього користування* (Моск., с. 134). Про актуалізацію лексеми *слухавка* свідчить той факт, що її зафіксовано в сучасних текстах зі значенням *навушники*, тобто на позначення порівняно нової реалії: *Але вона напакувала з собою повну торбу італійських опер і від самого Мюнхена сидить у слухавках, часом підсилюючи невидимих примадонн своїм хрипкуватим голосом* (Перверзія, с. 28).

Таким чином, стилістично маркована лексика представлена як суто розмовними одиницями, так і такими, що нині втратили колорит розмовності й

набувають статусу стилістично нейтральних одиниць. Значний потенціал для нейтралізації стилістичного маркування у словниках мають передусім галичанізми. Спільними ознаками розглянутих лексем є високий ступінь частотності вживання, втрата колориту розмовності, а також активне вживання спільнокореневих одиниць, функціонування окремих слів у складі сталих виразів, здатність вступати в синтагматичні зв'язки з іншими словами.

Дослідження актуалізації соціально маркованої лексики є необхідним підґрунтям для розвитку лексикографічної практики, тому вважаємо, що питання актуалізації лексики української мови потребує подальших ґрунтовних розвідок.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ (ТЕКСТОВІ Й ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА)

1. **12 обр.** – Андрухович Ю. Дванадцять обручів / Юрій Андрухович. – К. : Критика, 2007. – 276 с.
2. **ВІОС** – Винничук Ю. Весняні ігри в осінніх садах / Юрій Винничук. – Львів : Піраміда, 2007. – 248 с.
3. **Воц.** – Іздрик Ю. Воцек / Юрій Іздрик. – Львів : Кальварія, 2002. – 204 с.
4. **ВТССУМ** – Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) [Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
5. **МЛ** – Винничук Ю. Мальва Ланда / Юрій Винничук. – Львів : Піраміда, 2007. – 428 с.
6. **Моск.** – Андрухович Ю. Московіада / Юрій Андрухович. – Івано-Франківськ : Лілея, 2006. – 152 с.
7. **Перверзія** – Андрухович Ю. Перверзія / Юрій Андрухович. – Львів : ВНТЛ-Класика, 2004. – 304 с.
8. **ПЛ** – Іздрик Ю. Подвійний Леон. Історія хвороби / Юрій Іздрик. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. – 204 с.
9. **Рекр.** – Андрухович Ю. Рекреації / Юрій Андрухович. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2005. – 159 с.
10. **СУМ** – Словник української мови: В 11-ти томах [І. К. Білодід (гол. ред.) та ін.]. – Т. 1 : *А–В*. – К. : Наук. думка, 1970. – 823 с.; Т. 2 : *Г–Ж*. – 1971. – 545 с.; Т. 3 : *З*. – 1972. – 739 с.; Т. 4 : *І–М*. – 1973. – 837 с.; Т. 5 : *Н–О*. – 1974. – 836 с.; Т. 6 : *П–Поїти*. – 1975. – 828 с.; Т. 7 : *Поїхати–Приробляти*. – 1976. – 721 с.; Т. 8 : *Природа–Ряхтливий*. – 1977. – 925 с.; Т. 9 : *С*. – 1978. – 915 с.; Т. 10 : *Т–Ф*. – 1979. – 655 с.; Т. 11 : *Х–Ь*. – 1980. – 698 с.
11. **Тасмн.** – Андрухович Ю. Тасмніця / Юрій Андрухович. – Харків : Фоліо, 2007. – 477 с.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демська-Кульчицька О. Реєстр репресованих слів / О. Демська-Кульчицька // Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду : док. і матеріали / Упоряд. : Л. Масенко та ін. – К. : Вид. дім «Киево-Могилянська акад», 2005. – С. 354–399.
2. Короткий словник львівської гвари [Електронний ресурс] / Упор. Люба Козак // Журнал І. – № 36. – 2004. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n36-1texts/gwara.htm>.
3. Мартинюк М. Прогульки Івана Франка та мандрівнича лексика Галичини / М. Мартинюк // Вісник Львівського університету. Серія філол. – Вип. 38. – Ч. I. – Львів, 2006. – С. 78–82.
4. Огієнко І. Український стилістичний словник / І. Огієнко. – Львів : Видання львівської друкарні й антикварні у Львові, 1924. – 251 с.
5. Русанівський В. М. Життя слова / В. М. Русанівський, С. Я. Єрмоленко. – К. : Вища школа, 1978. – 193 с.
6. Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики СУМ (з кінця 1980-х рр.) / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2002. – № 4-5. – С. 33–39.
7. Ткач Л. О. Українська літературна мова на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. – Ч. 1 : Матеріали до словника / Л. О. Ткач. – Чернівці : Рута, 2000. – 408 с.
8. Хобзей Н. Лексикон львівський: поважно і на жарт / Н. Хобзей, О. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009 (Серія «Діалектологічна скриня»). – 672 с.

Тулузакова О. Г., *Черноморський державний університет імені Петра Могили, г. Николаев, Україна*

АКТУАЛІЗАЦІЯ СТИЛІСТИЧЕСКИ МАРКІРОВАНОЇ ЛЕКСИКИ

В статті проаналізовані процеси актуалізації стилістически маркованої лексики, перерасподілення її функціональних і стилістических особеностей. Особливо розглянуто актуалізовану лексику закарпатського походження. Актуалізована стилістически маркована лексика представлена як одиницями, котрі не мають оціночної характеристики в значенні, так і лексемами з коннотативним компонентом. Найбільше кількість одиниць, маючих нейтральне значення, зафіксовано серед галичанізмів. В аналізованих текстах лексика з коннотативним компонентом в значенні чаще всего використовується для створення іроніческого ефекту. Виразительності актуалізованої лексики

способствуют отдельные стилистические приемы. Вследствие активизации происходит нейтрализация маркированных лексем, уже частично отражено в современных словарях украинского языка. Дополнительным средством актуализации, кроме частоты употребления конкретного слова, выступает также активность функционирования нескольких однокоренных слов. Материалом для исследования были прозаические произведения Юрия Андруховича, Винничука и Юрия Издрика.

Ключевые слова: актуализация; стилистически маркированная лексика; разговорно-просторечная лексика; галичанизм; лексика западноукраинского происхождения; языковая политика.

Tulyzakova O. G., Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolayiv, Ukraine

ACTUALIZATION OF STYLISTICALLY MARKED VOCABULARY

The purpose of the study was to investigate the process of actualization stylistically marked vocabulary redistribution functional and stylistic characteristics of colloquial vernacular vocabulary compared with the norms of 30–80th year in the XX century on the material of prose Yuriy Andrukhovych, Yuriy and Yuriy Izdryk Vynnychuk. The stylistically marked vocabulary has been presented neutral words and connotative lexicon. Halychanizms constitute the largest number of words that have no additional stylistic load. This is because becoming official, business, scientific and journalistic styles Ukrainian literary language of a new period should be initiated within of the West of Ukraine linguistic and literary form of the late XIX – early XX century. Stylistically marked vocabulary is represented spoken words and neutral. Some tokens are reduced stylistic coloring. Reorientation of language norms of 30–80th year in the XX century. Leveling linguistic taboos is the cause of active functioning stylistically reduced elements in the language. Most of the analyzed units are used to create additional expression, diversity of presentation, avoiding repetition. Common signs considered tokens is highly frequency of use and active use cognate words, functioning of the words consisting of constant expressions, the ability to enter into syntagmatic relations with other words.

Keywords: actualization; stylistically marked vocabulary; colloquialism; halychanizm; marked vocabulary; language policy.

© Тулузакова О. Г., 2015

Дата надходження статті до редколегії 27.03.2015